
MÜASİR AZƏRBAYCAN TEATRINDA REPERTUAR VƏ TAMAŞAÇI PROBLEMİ

Repertuar teatrın aynasıdır, - deyirlər. Sözsüz ki, əsrlərin sınağından çıxmış bu fikrin sübuta ehtiyacı yoxdur. Həqiqətən də seçilmiş repertuar hər bir teatrın ideya-bədii istiqamətini, onun tamaşaçı ilə ünsiyyətə girmək istədiyi mövzu dairəsini əks etdirməklə yanaşı, teatrın bədii-yaradıcılıq imkanlarını və səviyyəsini də göstərir. Bu mənada, düzgün repertuar seçimi teatrların qarşısında duran ən vacib məsələlərdəndir. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra teatrlarımız repertuarı müəyyənləşdirmək baxımından daha böyük sərbəstlik və geniş imkanlar əldə etdilər. Janr, forma, üslub və mövzu baxımından fərqlənən, diqqəti özünə yönəldən pyeslər teatrlarımızın repertuarında xüsusi yer tutmağa başladı.

Məlumdur ki, teatrların repertuar siyasəti birbaşa dramaturgiyanın mövcud vəziyyəti ilə bağlıdır. Rejissorun yozumu, aktyorun isə ifa etdiyi dramaturji əsər ideya, mövzu etibarı ilə aktual və tamaşaçı qəlbinə yol tapan olmalıdır. Milli klassiklərin və xarici dramaturqların adlarına teatrlarımızın afişalarında rast gəlmək sevindirici hal olsa da, bizi üzəcək məqamlarda az deyil. Bu daha çox, müasir dramaturgiya ilə əlaqədardır. Belə ki, klassika ilə tanış olan seyirçi yeni, müasir əsərə ehtiyac duyur. Teatr salonu tamaşaçı nəfəsində qızınmaq istədiyi kimi, repertuarda yeni nəsil dramaturqlarla qidalanmaq, yeni pyeslərlə zənginləşmək istəyir. Müasir dramaturqların azlıq təşkil etməsi isə repertuara təsirsiz ötürmədir.

Teatrlarımızdan ikisinin-Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı və Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının cari repertuarına nəzər salsaq görürük ki, hər iki teatrda M.F.Axundzadə, H.Cavid, C.Məmmədquluzadə, C.Cabbarlı, İ.Əfəndiyev və s. klassik dramaturqlarımıza böyük önəm verilir. Dünya klassiklərindən U.Şekspir, N.V.Qoqol, B.Brext, A.Saqarelli və s. dramaturqlar ön sırada durur. Orta nəsil Azərbaycan dramaturqlarından Elçin, Ə.Əmirli, A.Məsudun adını afişalarda daha çox görürük. Əfsuslar olsun ki, bu siyahıda yeni dramaturqların adına rast gəlməkdə çətinlik çəkirik. Bu isə o deməkdir ki, həyəcan təbili çalmağın vaxtıdır. Bəlkə də çoxdan gecikmişik...

“Ziyanın yarısından qayıtmaq da xeyirdir” misalına uyğun olaraq, bu problemin həlli istiqamətində teatrlarımız ciddi düşünməli, cəsarətli addımlar atılmalıdır. Sözü gedən hər iki teatrın repertuarında dram, komediyaya, və tragikomediya janrlarına geniş yer verilir. Mövzulara gəldikdə isə hər iki sənət ocağında tarixi mövzular, vətən, sevgi, ailə-məişət mövzuları üstünlük təşkil edir. Lakin uğurlu repertuarın təşkili yalnız maraqlı əsərin seçilməsi ilə şərtlənmir. Bu, işin birinci mərhələsidir. Uğurlu tamaşanın əldə olunmasında dramaturgiya qədər rejissor işi və aktyor oyunu da önəm daşıyır. Belə ki, uğurlu tamaşa ərsəyə gətirmək üçün dramaturq, rejissor və aktyor ansamblı vahid ideya ətrafında öz işlərini söylə və düzgün şəkildə həyata keçirməlidir. Əgər rejissor əsərin ideyası və ali məqsədini zamanla səsləşdirsə, düşündüyü şəkildə tamaşaçıya çatdırsa, aktyorlardan istədiyini əldə etsə, hazırladığı tamaşa ilə teatrın repertuarını zənginləşdirəcək və həmin əsər repertuarın uzunömürlü tamaşaları siyahısında öz yerini möhkəmləndirəcəkdir.

Bəzən teatrlarımızda dramaturqun yazdığı, aktyorun canla-başla oynadığı pyesi rejissor lazımı səviyyədə səhnələşdirə bilmir. Düşündüyü ideyanı seyirciyə anlaşıqlı şəkildə çatdırma bilməyən rejissorun tamaşası repertuarın qısaömürlü və baxımsız tamaşasına çevrilir. Teatrşünas Novruz Təhməzovun söylədiyi fikir bu mənada yerinə düşür: “Repertuara daxil olan zəif pyeslər truppaları yaradıcılıqdan soyutduğu kimi, tamaşaçıları da salondan uzaqlaşdırır” [1, s. 374]. Belə də itirən nəinki rejissor olur, özünə tamaşaçı cəlb etmək istəyən teatrlarda sərişdəsiz rejissorlara görə əziyyət çəkməli olurlar. Zəif tamaşanı isə heç bir teatr rəhbəri repertuarda saxlamaq istəməz.

Tamaşanın güclü və ya zəif alınmasında dramaturq, rejissor qədər aktyor da məsuliyyət daşıyır. Səhnədə tamaşaçı ilə üz-üzə qalan aktyordan çox şey asılıdır. Lakin istedadlı aktyorlarımızın kölgəsində gizlənən rejissorlarımıza da bəzən rast gəlirik. Bu isə “yalan ayaq tutar yeriməz” misalını xatırladır. Əvvəl-axır hər şeyi yaxşı ayırd edən tamaşaçı bu sənət əsərində kimin kimin arxasında gizləndiyini görür. Təbii ki, söylədiyimiz bu mülahizəni bütün rejissorlara şamil etmək olmaz. İşini bilən, sevən istedadlı rejissorlarımızda az deyil.

Gələk məsələnin digər tərəfinə. Bəllidir ki, rejissor tamaşanı təhvil verdikdən sonra əsas yük aktyorun üzərinə düşür. Təhvil verilmiş tamaşanın gələcəkdə zəifləməsində və ya inkişafında aktyor əməyi danılmaz faktordur. Bu da repertuara təsir edən xüsusiyyətlərdəndir. Aktyorlar tamaşaya biganə yanaşdıqda, onu zəif oynadıqda, bu, əsərin yavaş-yavaş reperturdan çıxma-

sına gətirib çıxaracaq. Belə bir deyim var ki, aktyorun yaratdığı hər bir obraz onun övladıdır. Valideynin övladına göstərdiyi qayğı tək aktyorda rolunu sevib oynasa, obrazına can yandırsa tamaşada heç bir dağınıqlıq olmaz. Mizanları yerində olmayan, səhnədə hər şeyə barmaqarası yanaşılan, aid olmadığı müddətcə tamaşaya edilən yersiz replikalar və s. bu kimi hallar da tamaşanın axsamasına birbaşa təsir edən amillərdir. Bu cür etinasız münasibət qeyri-peşəkarlıqdan xəbər verir. Peşəkar olan səhnə adamına bu yaraşmaz. Dağılmaq üzrə olan tamaşalarda rejissorun günahı aktyordan az deyil. İmkan daxilində rejissor öz tamaşasının taleyi ilə maraqlanmalı, təhvil verdikdən sonra da ona baxmalı, aktyor özbaşnalığının qarşısını almalıdır. Qarşılıqlı ünsiyyət zamanı nəyin düz, nəyin səhf olduğunu əsaslı şəkildə aktyora izah etməlidir. Hər şey yerli-yerində getsə o zaman tamaşanın təsir gücü daha da artır. Bu zaman tamaşadan təkcə istehsalçılar (dramaturq, rejissor, aktyor) deyil, həm də istehlakçılar (tamaşaçıları) qazanmış olar.

Teatrın repertuar siyasətində dramaturq, rejissor, və aktyordan heç də az rolu olmayan digər bir şəxs də var. Bu şəxs, repertuar planını çiyində daşıyan inzibatçıdır. Hansı ki, repertuarda olan istər güclü, istərsə də zəif tamaşaya tamaşaçı cəlb etmək birbaşa onun vəzifəsidir. İnzibatçı teatrda gedən yaradıcılıq proseslərini yaxından izləməli, tamaşalar haqqında geniş məlumatla malik olmalıdır. Hər tamaşanın janrı, mövzusu, ideyası barədə bilgiyə sahib olan inzibatçı biletləri yaydığı təşkilatlara, müəssisələrə, məktəblərə və s. yerlərə tamaşa haqqında dolğun məlumat çatdırmalıdır. Sonda isə seçim etmək hüququ tamaşaçıların öhtəsinə düşür. Repertuarı gözdən keçirən tamaşaçı öz zövqünə, qəlbinə yaxın olan tamaşanı inzibatçıya sifariş verib, tamaşaya gəlir. Əsər əgər tamaşaçıya təsir edib öz sehrinə salırsa o, yenidən teatra üz tutur, yox əgər bunun əksi baş verirsə o zaman inzibatçının belə köməyə gələ bilməyəcəyi dəqiqdir. Sevindirici hal olardı ki, teatrlarımızda tamaşaçı problemini inzibatçı deyil, baxımlı tamaşaların özü həll eləsin. Necə deyərlər, tamaşa özü, öz reklamı ilə məşqul ola bilsin.

İnzibatçı təkcə tamaşaçıyı teatra deyil, teatrı da tamaşaçılara doğru aparır. Bunun isə müsbət tərəfi olduğu kimi, mənfi tərəfləri də var. Müsbət tərəf ondan ibarətdir ki, uzaq bölgələrimizdə olan teatrlarımıza gələ bilməyən seyircilər səyyar tamaşa vasitəsi ilə səhnə əsərlərimizi izləmiş olur. Bəzən isə inzibatçıların təşkil etdiyi səyyar tamaşaları aktyorlar hansısa şəhərətrafi məktəblərdə, müəssisələrdə oynamalı olur ki, bu da sənətin ucuzlaşmasına, cılızlaşmasına hətta aktyorların belə narazılığına gətirib çıxardır. “Teatr asılıqandan başlayır”

fikrini əsas gətirərək deyə bilərik ki, əgər belə yaxında yerləşən müəssisələrin teatra gəlmək imkanı varsa o zaman onlar özləri teatra doğru addımlamalıdırlar. Hansısa cüzi gəlirə görə teatrların bu cür addım atması yolverilməzdir. Həqiqətən də bu gün inzibatçıların teatrın təbliğində, tamaşaçıların teatra cəlb olunmasında rolu böyükdür. Lakin bütün yükü inzibatçının üzərinə atmaq nə dərəcədə doğrudur? Bu sənət ocaqlarımıza nə qədər baş ucalığı gətirir?...

Düşünürük ki, inzibatçı teatra kömək etdiyi kimi, teatrlarımızda öz gözəl sənət əsərləri ilə inzibatçıya kömək etməlidir. Tam əminliklə söyləmək olar ki, uğurlu yaradıcılıq işinə tamaşaçı toplamağa lüzum yoxdur, maraqlı tamaşalarımıza onlar özləri təşrif buyuracaqlar. Çünki Novruz Təhməzov demişkən, “Tamaşaçı qəlbinə yol tapmaq... sırf yaradıcılığa bağlıdır. Bunu heç bir inzibatçı bacarmır”[2, s. 373]. Müqayisə üçün bu yaxınlarda Böyük Britaniyanın Qlobus Teatrının “Hamlet” tamaşası ilə Azərbaycan tamaşaçılarının görüşünü xatırlatmaq istərdik. Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində baş tutan həmin görüşdə tamaşaçı əlindən salonda hərəkət etmək mümkün idi. Hələ tamaşadan əvvəl kassadakı canfəşanlıq görməyə dəyərdi. Hər kəs bu yaradıcılıq prosesini yaxından izləməyə can atırdı. Ona görə yox ki, inzibatçı bu tamaşanın biletlərini yaxşı yaymışdı. Ona görə ki, tamaşaçının özü bilet alıb tamaşaya baxmaqda ısrarlı idi.

Acıda səslənsə etiraf etməliyik ki, bizim bəzi tamaşalara üçüncü premýeradan o tərəfə inzibatçının köməyi olmadan tamaşaçıların gəlməsi müşkülə çevrilir. Amma bu gün elə tamaşalarımız da var ki, tamaşaçılar həmin tamaşanın repertuarda nə vaxt olacağını səbirsizliklə gözləyirlər. Demək ki, salonda tamaşaçı nəfəsini hiss etmək istəyən teatrlar keyfiyyətli tamaşaları sayəsində inzibatçı köməyi olmadan da buna nail ola bilərlər. Yetər ki, uğurlu işləri ilə tamaşaçıların görüşünə gəlsinlər.

Açar sözlər: repertuar, dramaturq, rejissor, aktyor, tamaşaçı,

ƏDƏBİYYAT

1. Novruz Təhməzov. Repertuar və rejissorluq. Azərbaycan teatr antologiyası. II cild. – Bakı, 2013. 622 s.
2. <http://azdrama.az>
3. www.tyuz.az
4. www.kaspi.az

Аллаз Ахмедов (Азербайджан)

Проблема репертуара и зрителя в современном азербайджанском театре

В статье говорится о репертуарной политике азербайджанского театра последних лет и его влиянии на зрительскую проблему. Автор, на примере репертуара Азербайджанского Государственного Драматического Театра и Азербайджанского Театра Юного Зрителя, исследует роль драматурга, режиссера и актера в создании и устойчивости репертуара, а также важную роль администратора в пропаганде театра и решении зрительской проблемы.

Ключевые слова: репертуар, драматург, режиссёр, актер, зритель.

Allaz Ahmadov (Azerbaijan)

Problem of repertoire and spectator at modern Azerbaijan theatre

The paper gives an account about repertoire policy of the Azerbaijan theatre of last years and its influence on a spectator problem. The author, on an example of repertoire of the Azerbaijan State Drama Theatre and Azerbaijan Theatre of the Young Spectators, investigates a role of the dramatist, stage director, and actor in creation and stability of repertoire, and also important role of the manager, in promotion of theatre and decision of a spectator problems.

Key words: repertoire, dramatist, stage director, actor, spectator.